

Historia på stenåldern

Hur ser vi på stenåldern idag? – Ett jämlikt paradis, smutsiga grottmänniskor, ädla vildar? Synen på historien har förändrats enormt över tid, varje generation forskare gör nya tolkningar, ofta färgade av värderingar från det egna samhället. Under 2000-talet propagerar vissa vetenskapsmän för stenåldern som den mest hälsosamma och ekologiska tiden i människans historia, något vi bör eftersträva idag.

Historien om historieskrivandet

Att skriva historia är ett försök att skildra gångna tider för kommande generationer. Att beskriva förhistorien och i synnerhet stenåldern är mycket svårt av flera orsaker: avsaknaden av samtida skriftliga källor, den stora tidsrymden och periodens längd, samt det förhållandevis få och spridda arkeologiska källorna.

Genom århundradenas lopp har också historieskrivningen och dess syfte förändrats. I stormaktstidens Sverige var det viktigt att hävda svenskarnas stolta förflutna och naturliga överhöghet över sina fiender, medan man under den romantiska eran i slutet av 1700-talet dyrkade det naturliga och enkla i förfädernas levnad. Forntidens människor beskrevs som alltifrån vildsinta, fruktade krigare till direkta ättlingar av Noas söner, till oskuldsfulla, lyckliga naturmänniskor. Uppfattningen om människans tidiga historia var dock mycket vag och grundades på den kristna världsåskådningen. Enligt kyrkan var världen och människorna inte äldre än ungefär 5000 år då man beräknat att skapelsen ägt rum.

Redan under 1700-talet uppfattades dock vissa stenföremål som framställda av människor "före syndafloden". De olika redskapsformerna och relationen mellan dessa medförde att man successivt började göra en indelning av förhistorien efter de påträffade stenredskapens utseende och form: typologier.

I Sverige introducerades typologin som arkeologisk dateringsmetod av Hans Hildebrand och Oscar Montelius i början av 1870-talet. För att kunna ordna forntida artefakter i relativ kronologisk ordning utgick man från antagandet om ett nära samband mellan föremålets likhet och närhet i tid. Det var också Montelius som namngav de olika förhistoriska perioderna som sten-, brons- och järnålder efter utvecklingen av materialen i redskapen.

Stenåldern i skolböckerna

I svenska skolböcker inom historieämnet är stenåldern ofta mycket sparsamt skildrad. Från 1900-talets början och fram till 2000-talet upptar stenåldern i genomsnitt en halv sida text i historieboken för låg- och mellanstadieskolan, och ännu mindre på gymnasienivå. Trots att man under de senaste hundra åren haft en mycket skiftande syn på stenåldern, och många nya teorier har lagts fram är skildringen av stenåldern i läromedlen tämligen konstant och likriktad.

Ofta beskrivs stenåldersmänniskans vardag i bild av en grupp människor vid en lägerplats. De är halvnakna, delvis insvepta i djurhudar och med ovårdad hår och skägg. Kvinnorna sitter hukade vid elden medan männen står i grupper vid skogsbrynet med spjut och pilbågar i händerna. I bakgrunden skymtar något tält och några hundar. Människorna arbetar hårt och lever i en hotfull värld. Först efter att jordbruket introducerats verkar människorna trygga, mätta och varma på bilderna.

I stort sett samma bild finns med i alla läroböcker och texten inskränker sig till att nämna mellan vilka årtal det var stenålder och att tiden är uppdelad i 2 perioder: jägarstenålder och bondestenålder. Förutom Sveriges och Nordens förhistoria beskrivs oftast också de samtida högkulturerna i Mesopotamien, Egypten och Induskulturerna.

Nya och gamla myter om stenåldern

Det är som synes svårt att ge en generell bild av stenåldern utan att den blir alltför bristfällig och därmed ointressant. I jämförelse med övriga världen är nordens förhistoriska perioder också långa och med få bekräftade fakta. Det har dock hänt mycket inom stenåldersforskningen under 100 år. Ett exempel är teorierna kring hur jordbruket infördes i nya områden. Enligt äldre forskning ansåg man att kunskaperna införts genom att krigiska stammar österifrån erövrat nytt land och påtvingat befolkningen sin kultur. Den nu rådande teorin är att jordbruket introducerats genom utbyte av idéer, handel, giftermål, religion och ekologiska förändringar. Någon fysisk invandring av främmande folk är det tveksamt om det har förekommit.

14000
f. Kr.
Issmält-
ningen

12000
f. Kr.
Boplatser

11000
f. Kr.
Mammuten
dör ut

8000
f. Kr.
Svealand
isfritt

4700
f. Kr.
Keramik

4100
f. Kr.
Sädes-
odling

2800
f. Kr.
Guld och
koppar

2500
f. Kr.
Egyptens
pyramider

En annan vanlig bild som förmedlas i skollitteratur är hur hårt och arbetsamt livet måste ha varit under stenåldern, och då i synnerhet under jägarstenåldern. Idag uppskattar man utifrån arkeologiskt material och etnologiska studier av nu levande urfolk att jägare och samlare är förhållandevis mycket friskare och har längre eller lika lång livstid som jordbruksfolk. Den tid man lägger ned på att samla in föda är endast ett par timmar om dagen och svält och sjukdomar är sällsynta. Därutöver är aggressionsnivån hos jägar/samlarfolk mycket låg. Först under bronsåldern, då jordbruket var den huvudsakliga näringskällan verkar större problem ha uppstått med försörjning och stridigheter mellan olika grupper.

I slutet av 1990-talet började stenåldern uppmärksammas i media framförallt i samband med artiklar om hälsa och livsstil. Det framlades att människorna under jägarstenåldern levt som allra bäst utifrån föda, motion och social struktur för vår art. Stenåldern framställdes alltså som ett ideal i förhållande till modern tid, och stenålderskost lanserades som hälsofrämjande, framförallt för överviktiga och diabetiker.

Vad skall man tro om ingen vet?

Det är viktigt att betrakta historia och kanske i synnerhet förhistorien som en pågående process. Arkeologer, antropologer, historiker och övriga forskare arbetar ständigt med nya teorier och tolkningar av såväl nytt som gammalt material. Man kan inte med säkerhet bevisa sanningar, men teorier kan stärkas eller avvisas. Genom arkeologiska undersökningar och dateringar kan vi få reda på var och när människor bott på vissa platser, vilka redskap de använt och vilka djur de jagat. Gravar och skelett berättar dels om människornas hälsa, livslängd och dödsorsak, men gravskicket kan även ge en bild av deras föreställningsvärld och religion.

Stor vikt sätts ofta till forskare, museer och författare när det gäller kunskapen om forntiden. Alltför sällan framgår det att resultaten är just tolkningar och inte fakta. En stenyxa är en stenyxa. Så mycket är fakta, men hur den tillverkats, av vem, för vilket syfte och i vilket sammanhang är endast gissningar. Därför kan man med fördel vara ganska fri i synen på stenåldern så länge man är öppen för att nya rön och idéer kan ändra tolkningarna igen.

Arbetstips

- Titta noggrannare på hur stenåldern framställs för oss av skolböcker, museer och t.ex. serietidningar och film. Diskutera innehållet?
- Hur vill vi helst att stenåldern skall ha varit? Vilken av de olika varianterna som finns verkar mest trovärdig eller lockande?

Att läsa vidare

Utgå gärna från ordinarie litteratur, men ställ nya frågor till texterna. När är boken skriven? Ofta färgas innehållet mycket efter tidens politiska och kulturella ideal. Grundläggande böcker om arkeologi ger ofta en vidgad bild av stenåldern, även om sådana böcker också kan vara väl gamla för att innehålla aktuell forskning. En relativt ny bok är *Arkeologi i Norden* av Göran Burenhult (utgiven 1999). Jämför gärna med äldre kurslitteratur om arkeologi och stenålder eller i uppslagsverk från 1900-talets första hälft.

Kulturmiljöer i Västmanland

I Västmanland har man funnit spår av ca 300 stenåldersboplatser. Oftast är det bitar av kvarts- eller andra stenredskap, keramik och spår efter härdar som kan tolkas som boplatser. Antalet funna boplatser är förmodligen bara en bråkdel av dem som var i bruk under stenåldern, eftersom man inte undersökt hela länet. Människor verkar föredra att bo nära vattnet, då som nu. De flesta boplatserna är koncentrerade utefter dåtidens vattendrag och stränder, även om de efter dagens mått ligger långt från vattnet.

De äldsta spåren efter människor i Västmanland är från ca 7000 f.Kr., men inga gravar finns förrän från ca 4000 f. Kr. Att inga gravar påträffats skulle kunna betyda att man inte begravde sina döda just i den här regionen, att de döda kremerats eller på andra sätt försvunnit ur källmaterialet, eller att vi ännu inte påträffat gravarna från den här tiden. Den rådande tolkningen är dock att man använt landet för jakt och fiske under olika säsonger, men att man haft sin huvudsakliga hemort och gravplats på annat håll.

